بەجێهێشتنی ئێمەی کورد لەناو دەریای تیرۆریزم و توندڕەوی ئیسلامی و سیاسەتی ناحەزانەی وڵاتانی داگیرکەری کوردستان خەتەرێکی جدی دەبێت بۆ ئێمە

چاوپێکەوتنی د. بورهان یاسین

تێبینی : ئەم چاوپێکەوتنەی بەردەست بەر لە نزیکەی 5 مانگ لە کوردستان لە لایەن گۆڤاری (لڤین)ەوە ئەنجام دراوە. لەبەر ئەوەی کە تا ئێستە لڤین چاوپێکەوتنەکەی بڵاو نەکردۆتەوە من بە مافی خۆمی دەزانم کە بڵاوی بکەمەوە. گرینگە خوێنەری خۆشەویست تێبینی ئەوە بکات کە گفتوگۆکە بەر لە ماوەیەکی زۆر ئەنجامدراوە هەندێ مەسەلەی ئەوها لەخۆ دەگرێ کە زۆر بە پەلە گۆڕانکاریان بەسەردا دێت بەڵام دیسان بۆ ئەمانەت گفتوگۆکە هەروەک خۆی بەبێ هیچ گۆڕانکاریەک بڵاودەکرێتەوە. بورهان ا. یاسین.

لڤین : بەردەوام لە وتارەکاندا بە توندی ڕووبەڕوی عێراقی بوون دەبینەوە، بۆچی عێراقی نەبین؟

د. بورهان : بەڕاستی لە سەرەتای کەوتنی دیکتاتۆر و لە دوو ڕۆژی ئەوەڵی کەوتنیەوە من دوونامەم بەرەو ڕووی (ی.ن.ک) و (پ.د.ک) کردۆتەوە، دەربارەی ئەو ترسانەی کە لە داهاتوودا دەکرێت باسیان بکەین، من لەو نامانەدا پێشنیارم کردبوو کە سەرکردایەتی کورد زۆر بەڕوونی ئەو پرسیارە ڕووبەڕوی ئەمریکا بکاتەوە، ئایا ئەگەر پرۆژەی بەریتانییەکان لە (83) ساڵی ڕابردوودا (واتە لە 1920تا 2003) لە بەرهەم هێنانی دەوڵەتێکی عێراقی یەکگرتوو سەرنەکەوتوون، ئەوە چ شتێکە وا دەکات ئێوەی ئەمریکی لە هەمان پرۆژەدا سەر بکەون؟ دەوڵەتی عێراق نەک هەر ئیدارەکردنی زەحمەتە، بەڵکو دەوڵەتی عێراق هەم لە ماوەی بەر لە حوکمی دیکتاتۆر، وە بە تایبەتی لە کاتی حوکمی دکتاتۆردا، بە زەقی دەرکەوت کە هێشتنەوەی بە یەکپارچەیی ئاستەمە. لەو نامانەشدا بەڕاستی باسی ئەوەمکردووە کە خوێنێکی زۆر هەڵدەستێت، ئەو خوێن هەڵسانەش بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ هاتنی ئەمریکا بۆ ناوچەکە و بۆ بوونی ململانێ لە ئاستێکی گۆبالی لە نێوان ئیسلامی توندڕەو و ئەمریکا. بەڵام بەشێک لەم خوێنڕێژیە ڕێک دەربڕی ئەو قەیرانەیە کە لە مەسەلەی بەرهەمهێنانەوەی دەوڵەتی عیراق کەوتۆتەوە جا ئەم بەرهەمهێنانەوەیە بە مەرجی کێ دەبێت؟ کێ باڵادەست دەبێت؟ و کێ کەمتر دەسەڵاتی دەبێت؟ ئەوە دوای سێ ساڵ دەرکەوت کە ململانێیەکی زۆر و خوێنێکی زۆر ڕژاوە، ئێستاش بارودۆخەکە زۆر خۆشبینی نابەخشێت وە هیچ ئاماژەیەکی ئەوتۆی جیددیش نیە کە ئەوەمان پێ بڵێ کە ئەمریکییەکان فیعلەن سەرکەوتوون لە پرۆژەی دەوڵەتی عێراق. ڕاستتر وایە، هەر نەبێ لە هەندی ڕەهەندی گرینگدا، هەتا باس لە شکستی ئەمریکا بکەین... بێینەوە سەر مەسەلەیەکی زۆر گرینگ ئەویش ئەوەیە کە لە ململانێی زۆرینە و کەمینەدا لە چوارچێوەی ئەو کلتورەی کە باڵادەستە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کورد، دەچێتە ناو گەمەی بیناکردنەوەی دەوڵەتی عێراق کە لەوێدا لە باشترین حاڵەتدا کورد (23–26 %)لە خەڵکی عێراق پێکدێنن ئەوەی دەمێنێتەوە زۆرینەیەکی ڕەهای عەرەبی و هەندێ کەمایەتی دینی و نەتەوەیی تر. ڕاستە ئەمڕۆ، بە تێڕوانینێکی گشتی، دەتوانین بڵێین کورد تا ڕادەیەک لەم گەمەیەدا گوێی لێگیراوە بەڵام لە مەودایەکی دوورخایەندا، کە ئەوەش یەکێک بووە لە نیگەرانییەکانی من، باڵادەستبوونی عەرەب وەکو نەتەوەی سەردەست لە ناو پرۆسەی ئەوەی پێی دەبێژن (دیموکراسی) دایە. بە پێی ئەم بۆچوونە من قەناعەتم وایە لایەنی عەرەبی لەوە سڵ ناکاتەوە کە ئەو سیستم و میکانیزمی دیموکراسییە بەکار بێنێت بۆ ئەوەی جارێکی تر پەراوێزکردن و

ژێردەستکردنی کورد لە سیاسەتی مەرکەزیدا ئەنجامبداتەوە، ئەو ترسانە هەن و لێرەن و لە داهاتووشدا دەبن . بە هەر حاڵ سبەینێ لە پرۆسەی ململانێی زۆرینە و کەمینەدا و بگرە لە ڕێگای لە سندوقەکانی دەنگداندا جارێکیتر لایەنی عەرەبی باڵادەستی خۆی بەرهەمبهێنێتەوە، ئەو باڵادەستیەی کە لە دوێنێی دەوڵەتی عیراق هەوڵدرا بە ئاگر و ئاسن بەدەستبهێنرێ.

لڤین : واتە تۆ پێتوایە لە جێبەجێکردنی دیموکراسییەتدا لە عێراق، کورد زیانی پێدەگات؟

د. بورهان : بەڵێ بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر بە تایبەتی وەختێک کە نەتەوەی زۆرینە سندوقەکانی دەنگدان وەکو ئامرازێکی کاریگەر بەکار دەهێنێ بۆ وەبەرهێنانی باڵادەستی ڕەهای عەرەبی و سەرلەنوێ پەراوێزکردنەوەی کورد. بە هەر حاڵ وەدەستهێنانی ئامانجە نەتەوەییەکان لە چوار چێوەی ئەوەی من پێی دەڵێم مەدرەسەی ئۆتۆنۆمیزم، کە نەتەوەی کەمینە بە شێوەیەک یان شێوەیەکی تر دەخاتە بەر "ڕەحمەتی" نەتەوەی زۆرینە (واتە سەردەست) لە چوارچێوەی گەمەی" دیمۆکراسیدا"، ئاسان نابێت.

لڤین : لە جێیەکدا تۆ باست لەوە کردووە کە کوردەکان لە بەغدا نابێت داخوازی دیموکراسی بن، چونکە کورد کەمینەیە، ئایا ئەگەر کورد ئەمە بکات ئەوە بە هێزێکی کۆنخواز و کۆنسێرڤاتیزم ناناسرێت؟

د. بورهان : بە هەر حاڵ من ڕێک ئەوەم نەگوتووە، بەڵکو بۆچوونی خۆمم لەم بارەیەوە لە وەڵامی پرسیاری سەرەوەدا هەندێک ڕوونکردەوە. لە لایەکی ترەوە، دیارە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان، ئەو قەناعەتەی هەبووە کە ئەلتەرناتیڤی تری نەبووە و تا ئەمڕۆش نیە وە هەر لەبەر ئەوەشە ئەچێتە ناو گەمەی دیموکراسی و فیدراڵی. موفارەقە (پارادۆکس)ی گەورە ئەوەیە کە ئەم سەرکردایەتیە لە لایێکەوە مەجبوورە بچێتە ناو ئەو گەمەیەوە چوونکە ئەلتەرنەتیڤی تری نیە، بەڵام لە لایەکی ترەوە هەر ئەم سەرکردایەتیە ساڵاناکی زۆر لە ژێر دروشمی ئۆتۆنۆمی و دیمۆکراسی سەرکردایەتی خەباتێکی دوور و درێژی کردوە، وەکو ئەوەی قەناعەتی تەواوی بەم جۆرە چاەسەریە بووە و هەیە... لە لایەکی ترەوە من بۆخۆم قەناعەتم وابوو هەر لە ڕۆژانی هەوەڵی دوای کەوتنی دیکتاتۆرەوە کورد ئەکرێت باسی ئەلتەرناتیڤی تر بکات، یەکێک لەو ئەلتەرناتیڤانەش بەڕاستی ڕیفراندەم بوو، هەڵبەتە <u>ڕیفراندەمێکی ڕاستەقینە</u>. بە هەر حاڵ ئەو بزووتنەوە ڕیفراندەمەی کە کەوتە سەرپێ دوای کەوتنی دکتاتۆر وەک پێویست نەی توانی ڕاستەقینە بێ و وەک جوڵانەوەیەکی جەماوەری شکستی هێنا وە هۆی هەرە گرینگی شکستهێنانەکەش دەگەڕێتەوە بۆ کلتوری سیاسی پارتی و یەکیەتی، کە کلتوری باڵادەستبوون و کۆنترۆڵکردنی هەموو کون و کوژبنەکانی پانتای سیاسی کۆمەڵگەیە .بە مانایەکی تر پارتی و یەکیەتی خوازیاری ئەوە نەبوون کە ببینن بزووتنەوەی ڕیفراندەم ببێ بە جوڵانەوەیەکی ڕاستەقینەی جەماوەری سەربەخۆ کە دواجار لە ژێر درووشمی سەربەخۆیی باشووری کوردستان خەباتی خۆی بکات. دەکرا بزووتنەوەی ڕیفراندەم وە بیرۆکەی ئەوەی کە ڕای خەڵکی کوردستان بکرێتە بنەمایەک لە بەرامبەر دوو ئەلتەرنەتیڤدا: یەکێکیان دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق و لکاندنەوەی کوردستان پێیەوە، وەیا دژەکەی کە ئەویش جیاکردنەوەی کوردستان بوو لە عیراق. بە هەر حاڵ تا ئێستا بۆچوونی باڵادەست لە ناو هێزە سیاسیە باڵادەستەکانی باشووری کوردستان دەربڕی ئەو مەدرەسەیەیە کە پەنجا ساڵ زیاترە زاڵە بەسەر خەباتی سیاسی لە باشوری کوردستان کە من لە دەربڕینێکی (فیکری-سیاسی-کولتوری)دا پێی دەڵێم ئۆتۆنۆمیزم .

لڤین : ئەو ڕیفراندۆمەی کە لێرە (بزوتنەوەی ڕیفراندۆم) ئەنجامیدا، ئەوەبوو کە بەڕێزت داوای دەکەیت؟

د. بورهان : بە قەناعەتی من ئەو ڕیفراندۆمە هەندێ سەرکەوتنی گەورەی بەدەستهێنا، بەڵام هەرنەبێ لە بەر دوو هۆ دواجار شکستی هێنا: یەکێکیان ئەوەیە کە پارتی و یەکێتی، هەرچەندە ئەم خاڵەم لە سەرەوە هەندێ روونکردەوە، وەکو دوو هێزی سەرەکی ترسێکی گەورەیان لا دروست بوو کە ئەو جوڵانەوەی ریفراندەمە دوا جار دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی هەیبەت و مەوقعیەتی سیاسی ئەو دوو هێزە، ئەوە هۆیەک بوو کە ئەو دوو هێزە خزانە ناو ئەو بزووتنەوەیە و بە ئاقارێکی تردا بردیان بە پێچەوانەی ئەوەی کە پێویست بوو رووبدات. بۆ نموونە پێویست بوو ئەو ئیمزایانەی کۆکرانەوە، کە زیاتر لە ملیۆنێک و حەوسەد هەزار ئیمزا بوون، بەزووترین کات بگەیەنرێنە نەتەوە یەکگرتووەکان بەڵام بە داخەوە ئەوە لە کاتی پێویستدا نەکرا. لە کۆمیتەکانی دەرەوەی وڵات ئێمە توانیمان شاند (وفد)ێک بنێرین بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان لە جینێڤ و بەخێرهاتنی گەرمی ئەو شاندە کرا و لایەنی نەتەوە یەکگرتوەکان داوای ملیۆن و حەوسەد هەزار ئیمزاکەی کرد کە بەزوترین کات بگەیەندرێنە (UN) . بەڵام ئەو ئیمزایانە لە کوردستان بۆماوەی (8–9)مانگ گیریان خوارد تا دەستوری کاتی دەرچوو وە دواتر بڕیاری نەتەوە یەکگرتوەکانی ژمارە 1546 دەرچوو. ئەو وەختەش کە دوای ئەم هەموو دواکەوتنە ئیمزاکان گەیەندرانە دەرەوە بۆ نەتەوە یەکگرتوەکان لە نیویۆرک، ئەو کاتە ئیمزاکان بەهاو گرینگی خۆیان لە دەست دابوو. بە مانایەکی تر کاتێک کە دەستور دەرچوو تۆ وەکو کورد کەوتیتە پشت هێڵی دەستور: یا تۆ دەبێت جارێکی تر هەوڵبدەیت کە ئەو دەستوورە هەڵوەشێنیتەوە کە خۆت وەکو کورد بەشداریت لە بەرهەمهێنایدا کردوە کە ئەمەش قەت کارێکی ئاسان نیە، کە دەشلێم کورد مەبەستم زیاتر سەرکردەی سیاسیە لە باشووری کوردستان، یا ئەوەتا دەبێ ئەوە قەبوول بکەیت کە جارێکی تر بوویتەوە بە عیراقی. هۆکاری دووەمیش بۆ شکستی ڕیفراندەم نەبوونی ڕادەیەکی پێویست بوو لە شەفافییەت لە کۆمیتەی باڵای ڕیفراندەم لە کوردستاندا. کۆمیتەی باڵای ریفراندەم لە کوردستان هەندێک هەڵەی جدی کرد کە ئەو هەڵانە، ئەوەی من پێی دەڵێم، تەقە لەخۆ کردن بوون، بەڵێ تەقەی خۆکوشتن. بۆ نموونە بەخێرهینانی دەستوری کاتی لە لایەن ئەو کۆمیتەوە بەو مانایە هاتەوە کە بەڵێ بزووتنەوەی ریفراندەم رازیە بە سەر لەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق بە بێ پرسی خەڵکی کوردستان، کە ئەمەش رێک دژایەتی کردن بوو لەگەڵ یەکێک لە پرەنسیپە هەرە گرینگەکانی بزووتنەوەی ریفراندەم. بەم مانایەش کۆمیتەکە بەم هەڵوێستی بەخێرهێنانی دەستووری کاتی خۆی کوشت، وە بگرە تەقەی کووشتنی لە روحی تەواوی بزووتنەوەی ریفراندەمیش کرد...

لڤین : هەندێک لە سیاسییەکان پێیان وایە کە ئەو نیگەرانییەی کە ڕۆشنبیران هەیانە لەسەر پرۆسەی سیاسی عێراق لەجێی خۆیدا نییە، تۆ ئەم بۆچوونەت پیَ چۆنە؟

د.بورهان : بە باوەڕی من نیگەرانی جێگەی خۆیەتی. لە ڕاستیدا، هەر بۆ نموونە، هیچ زەمانەێتک لە ناو ئەو دەستوورەدا، کە کورد ئیمزای کردووە ، نیە بۆ حاڵەتی پاشەکشێکردنی سیستەمی دیموکراسی و فیدراڵی لە عێراق. تۆ، وەکو لایەنی کوردی، نە تەرەفی سێیەمت هەیە، وەک بۆ نموونە (UN)، پەنای بۆ ببەیت وە نە حەقی ڤیتۆشت هەیە ئەگەر هاتوو پرۆسەی دیموکراتی و فیدراڵی پاشەکشەی کرد. لێرەدا ئەو ترسە ترسێکی جدییە و دەبێت لەسەری بوەستین، دواجار هەرچەندە کورد لە بەغدا رۆڵێکی بەرچاوی هەبووە، بەڵام ئەو بوونە بۆ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق بووە. من زۆر جار وتوومە کە کورد خەریکی درووستکردنی وڵاتێکە کە

دواجار بچێت لە هەمان ئەو وڵاتە داوای مافەکانی خۆی بکاتەوە! بە قەناعەتی من ئەو تێکەڵاویە مەزهەبی و سیاسی و ئیتنی و دینییەی کە عێراق پێکدەهێنێت ژمارەیەک پرۆژەی سیاسی، کە هاوئاهەنگ نین لەگەڵ یەکتردا بەڵکو بگرە دژیشن بە یەکتر، لێدەکەوێتەوە. لەوەش زیاتر برێک لەم پرۆژانە لەوە سڵناکەنەوە کە بە شێوەیەکی خوێناویانە و بە ئامرازی ئەو پەڕی توندوتیژی خۆیان دەربڕن. لە راستیدا ئەوەی ئەمڕۆ لە عیراق روو دەدات دەکرێ تا رادەیەکی زۆر دەربڕی ئەو راستیە بێت... لە لایەکی ترەوە ئەوەش راستە کە لایەنی کوردی، وەکو بڕیاری دەسەڵاتی سیاسی و هێزە سیاسیەکان، تا ئێستە خۆیان پاراستووە لە تووند و تیژی. بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا تا کەی کورد دەتوانێ خۆی بپارێزێ وە تا کەی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان دەتوانێ کورد دووربگرێ لەم خوێنڕێژیە... لە لایەکی ترەوە کورد خەریکە جارێکی تر زەریبەیەکی زۆری ئەو قەناعەتە سیاسیە بدات، دوای ئەو هەموو ساڵانە لە مێژووەی پڕ لە مەینەتی و تراژیدیای مرۆیی کورد، کە ئەو پێکهاتە ئیتنی و مەزهەبی و دینییانە بە هەموو پرۆژە سیاسیەکانیانەوە دەتوانن عیراقێکی پڕ لە ئارامی و ئاسایش و بە سیستەمێکی دیمۆکراسیەوە بەرهەم بهێنن... ئەوەتا جارێکی تر کورد لە موسڵ و کەرکوک و بەغداد دەکوژرێت و بگرە دەبێتە ئامانجی پاکتاویەکی رەگەزی بەرنامەبۆدارێژراو. هەر نەبێ هەندێ لایەنی عەرەبی ئەمڕۆ، بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر، پێماندەڵێن کە ئەگەر جارێکی تر بۆمان بڕەخسێتەوە لەناوتان دەبەین. جێگەی داخە کە ئێمە وەکو کورد بەشدارین لە دروستکردنەوەی دەوڵەتێک کە لەوانەیە جارێکی تر ئەنجامەکەی ئینکارکردنی مافەکانی ئێمەی کورد بێت. هاتنی سوپای سەدریش بۆ کەرکوک وە زۆر رووداوی تر هێما و سابیقەی زۆر مەترسیدارن...

لڤین : **پێتوایە مێژوو خۆی دووبارە بکاتەوە بەتایبەت لە بنیاتنانەوەی عێراقدا!؟**

د. بورهان : بە قەناعەتی من ئەوە باسە لە بەردەوامی مێژوو زیاتر لەوەی لە دووبارەبوونەوە، چوونکە دواجار لە مێژووی عیراقدا هیچ فەترەیەکی زەمەنی نەبووە کە تیایدا عیراق دەولەتی ئاگر و ئاسن نەبووبێ و سیستەمی دیمۆکراسی تیادا سەقامگیر بووبێ. کورد لە سەرەتای دامەزراندنی دەولەتی عێراق هەندێک هەوڵی هەبووە بۆ خۆ جیاکردنەوە و بەخۆبوون وە هەندێک دەرفەتیش هەبوون، بەڵام ئەو هەوڵانە نەگەیشتن بە ئەنجام. بە هەر حاڵ ئەوەی کە ئەمڕۆ لە عیراق روودەدات هەر لە پرۆسەی بناکردنەوەی دەولەتی عیراق تا دەگاتە ئەو هەموو خوێنڕێژیە، هەمووی بە یەکەوە، هەندێ ئاماژە و هێمان کە ئەوەی لە بەرامبەر کورد لە عیراقی دوێنێ روویداوە هیچ دوور نیە لە عیراقی سبەینێش رووبداتەوە.

لڤین : **لە کاتێکدا سیاسییەکان بەشداربوون لە پرۆسەی سیاسی عیراق بە (وەدەستهاتوو) لەقەڵەم ئەدەن، بەڵام تۆ ئەمە نیگەرانی لێئەخوێنیتەوە. ئەمە چۆن لێکئەدەیتەوە؟**

د. بورهان : ئەڵبەتە دەسەڵاتی سیاسی بەهانەی خۆی هەیە بۆ بەشداربوونی لە دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق: پارتی و یەکێتی پێماندەڵێن کورد چارەی تری نییە. بە هەر حاڵ ئەو شتەی کە لایەنی رەسمی کوردی لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراقدا بە سەرکەوتن و شانازی دەزانێ، من لە باشترین حاڵەتدا وەکو موفارەقەیەک (پارادۆکس)ێکی سیاسی تەماشادەکەم. چونکە هەرنەبێت تۆ ئەبێت ئەو پرۆسەیە لە دیدێکی ترەوە تەماشا بکەیت. کورتیەکەی ئەوەیە کە کورد، لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق، خۆی دەخاتە ناو قەفەسێک کە دواجار خۆی بەشدارە لە بەرهەمهێنانی هەمان ئەو قەفەسە. ئەم پرۆسەیە، وە بە تایبەتی لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە عیراقەوە، کە سەرکردایەتی کورد ناوی ناوە (ئیتحادی ئیختیاری)، رێک

ئیتیحادێکی زۆرەملێیە .لە راستیشدا کاتێکیش قسە لە گەڵ هەمان سەرکردایەتی دەکەی ئەوان بە راشکاوی پێت دەڵێن "کورد چارەی تری نیە"! لێرەدا من پێم وایە گوتارێکی سیاسی رەسمی لە باشووری کوردستان هەیە کە باس لە عیراقی نوێ و ئیتیحادی ئیختیاری و شتی لەم جۆرە دەکات. ئەمە زیاتر گوتارێکی چەواشەکاریە تا گوتارێک کە تیایدا دەبێ راستیەکان وەکو هەن باس بکرێن و بەم شێوەیەش خەڵکی کوردستان ئامادەبکرێت بۆ ژیانکردن لە ناو راستیەکان لە هەنووکەیدا و بەرەورووبوونەوەی هەموو ئەگەرێک لە سبەینێیدا.

لڤین : پێتوایە ئەو ئاگادارکردنەوە و نامانەی ئاراستەی سەرکردایەتی سیاسیت کردووە کاریگەربووە؟

د. بورهان : هەر وەک پێشتر گوتم، دوو رۆژ دوای کەوتنی دیکتاتۆر، ئەو دوو نامەم ئاراستەی سەرکردایەتی سیاسی کورد کردووە، بەڵام تائێستا وەڵامی فەرمی (رەسمی (نەدراوەتەوە، دوونامەی زۆر جدی بوون، چونکە هەندێک تەوەقوعاتی تیابووە کە دواتر بوون بە راستی وەکو ئەوەی سەرهەڵدانی بەرهەڵستکاری (مقاوەمە) و خوێنرێژی کە تەنانەت وتوومە ئەوانەی بەدەستی ئەمریکا دێن بۆ حوکم لە ئەمریکا هەڵدەگەڕێنەوە و ئەمریکا مەجبور دەکەن لە عێراق دەربچێت. بۆیە من وتوومە پێویستە کورد هەر زوو بکەوێتە دیالۆگێکی جدی لە گەڵ ئەمریکیەکان و پێویستیشە کورد پرۆژەی خۆی هەبێت لەگەڵ ئەمریکییەکاندا. هیچ نەبێت پرۆژەیەکی ئیحتیات یا پرۆژەیەکی ئەلتەرنەتیف بۆ ئەوەی ئەگەر دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق سەرنەکەوت ئەوا ئەو وەختە دەچێت بۆ پرۆژەی ئەلتەرنەتیف (بدیل). بە داخەوە ئەمرۆ، دوای سێ ساڵ لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی عێراق، کورد پرۆژەی بەدیلی نییە. بە هەر حاڵ من بۆخۆم تەوەقوعم وایە کە پرۆسەی سیاسی لە عیراق بە شکست و بەنبەست دەگات، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا کورد لەو شکستەدا ئیحتیاتی خۆی کردووە، بە قەناعەتی من نەخێر، بە هەر حاڵ تا ئێستا. چونکە لەو سێ ساڵەی ڕابردوودا ئەوەی کە باڵی داگرتووە بە سەر سیاسەتە کوردیەکان لە باشووری کوردستان خۆشباوەڕی سەرکردایەتی کورد بووە بە پرۆژەی دەوڵەتی عێراق. لەم چوارچێوەیەدا لایەنی کوردی لەو ماوەیەدا دیبلۆماسییەتی خۆی لە دەرەوەی وڵات بە تەواوی تەجمید کردووە، نەک هەر ئەوە بەڵکو بگرە دوو کەس لە باشترین دیبلۆماسییەکانی کورد (هۆشیار زێباری) و (د. بەرهەم ساڵح) هەردووکیان خراونەتە خزمەت پرۆسەی دروستکردنەوەی دەوڵەتی عێراق. بۆیە ئەمرۆ کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی وا هەستدەکات کە نەک لایەنی کوردی هەر بەشدارە لە دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق، بەڵکو بگرە کورد ئەوەندە دەسەڵاتی هەیە لە عیراق کە هەتا چاوەڕواندەکرێ مافی خەڵکی تریش بدات، کە لە واقیعدا وانییە و عەرەب باڵادەستە و لەناو دەستوریشدا مافی کورد زیاتر نییە لە هەرنەبێ هەندێک لەو ئۆتۆنۆمیانەی کە لە جیهان هەن. لە راستیشدا هەندێک لە ئۆتۆنۆمییەکان لە جیهان لەو فیدراڵیەتە بەهێزترن کە لەناو دەستوردا ئیقرار کراوە. جگە لەوە لە ماددەی سێدا مەفهومێک شاردراوەتەوە کە دەوڵەتی عێراق دەکاتە دەوڵەتێکی عەرەبی، قوڵاییە ستراتیژیەکەی عیراقیش، بە هەرنەبێ تێگەیشتنی خۆم بۆ ئەم مادەی سێهەمە، عەرەبیە.

لڤین : پەیوەندی کورد و ئەمریکا چۆن دەبینیت؟

د. بورهان : ،دوو خاڵ .یەکەم: ئەو شتەی کە ئەمریکا تەوەقوعی دەکرد لە عێراق نەهاتەدی .ئەمریکیەکان وایان دەزانی کە کاری دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق زۆر ئاسان دەبێ و لە عیراقدا دەتوانێت دوو سەرکەوتن بەدەست بهێنێت: یەک لە ئاستی گلۆبالی، کە شەرە بەرامبەر تیرۆریزم، ئەوی تریشیان لە ئاستی ئیقلیمیدا، ئەویش ئەوەبووە کە عێراق بکاتە نموونە و ئەزمونێک کە پیشانی هەموو رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی بدات و بیکاتە پێگەیەک بۆ پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی مەزن. بە قەناعەتی من ئەمریکا لە عێراق دووچاری کۆمەڵێ گرفت و

کۆسپی زۆر گەورە بۆتەوە، هەندێکیان هەڵقوڵاوی پێکهاتەی مەزهەبی و ئیتنی و دینی ناو عێراقن، وە هەندێکیشیان پەیوەندیان هەیە بە دەستتێکەڵاوکردنی هێزە ئیقلیمییەکان بەتایبەتی ئێران و سوریا وە لە ئاستی جیهانیشەوە قاعیدە ڕووبەڕووبوونەوەی خۆی لە گەڵ ئەمریکا گواستەوە ناو عێراق.

دووهەم: ئەمڕۆ لە ئەمریکا موناقەشەی جدی دەکرێت لەسەر کشانەوەی سوپا لە عێراق. یەکێک لە هەرە عەقڵە سیاسیە مەزنەکان لە ئەمریکا (زبیگنێڤ برێزێزینسکی) کە ڕاوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی حکومەتی جیمی کارتەر بوو ،چەند مانگێک پێش ئێستا پێشنیارێکی کراوەی داوەتە جۆرج بۆش کە چوار خاڵە و کۆتایی دێت بە کێشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عێراق. ئەمە جگە لەوەی (5–6) مانگە گفتوگۆی نهێنی (دواتر ئاشکرا) لە نێوان ئەمریکیەکان وە بە تایبەتی زالمای خەلیلزاد و ،"بەرهەڵستکاری" چەکداری، کە لە ناویاندا بەعس باڵادەستە، هەبووە و هەیە بۆ ئەوەی بگەنە ئەنجامێک. دیارە لایەنی بەرەنگاری (بەرهەڵستکاری) سازش ناکات لە بابەتی خۆکێشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا وە بە ڕاشکاوی یەکێ لە مەرجە سەرەکیەکانی لایەنی بەرەنگای ئەوەیە کە ئەو کاتەی ئەمریکا دوا سەربازی ئەمریکی دەکێشێتەوە، ئەوکات دوا چەکی بەرەنگاری دائەنرێت.

لڤین : تۆ دەڵێیت (بەرەنگاری) پێتوایە ئەوە بەرەنگاری بێت؟

د. بورهان : بەڵێ، بەرەنگاری جیا دەکەمەوە لە تیرۆر، ئەوە خوێندنەوەیەکە و راستیەکی سەر مەیدانی سیاسیشە لە عیراق وە دەسەڵاتی سیاسی لە بەغداد حەز بکات یا حەز نەکات ئەوە واقیعە. مام جەلالیش وەک سەرۆک کۆمار ئەوە ناشارێتەوە کە ئەو بەرهەڵستکاریەی کە لە تەک ئەمریکا و دەسەڵاتی بەغدا گفتوگۆیان هەیە و بە بەرهەڵستکاریش ناویان دەبرێت. سەرۆک وەزیرانی عیراقیش بەم شێوەیە شتەکان دەبینێ و لەم چوارچێوەیەدا هەڵسوکەوت دەکات. بە مانایەکی تر ئەمڕۆ بەرهەڵستکاری هەر بەم ناوەشەوە راستیەکی سیاسیە.

لڤین : بۆ هاوپەیمانی کورد و ئەمریکا چی دەڵێیت؟

د. بورهان: لە ڕاستیدا بەر لە دوو ساڵ پێشنیارێکم هێناوەتە دەنگ کە کاتی هاتووە کورد داوا لە ئەمریکا بکات کە ئەو هاوپەیمانیە، کە (کۆلن پاوڵ) باسی لێوەکرد لە نامەیەکیدا بۆ پەرلەمانی کوردستان، پێناسە بکرێت و ناوەڕۆکی بدرێتێ و ئەوەش دیاری بکرێت کە هەر یەک لە کورد و ئەمریکا چەند قازانج و زەرەر دەکەن لەم هاوپەیمانیە... پێموایە کاتی ئەوەش هاتووە کە ئەزموونی کۆریای باشوور بۆ باشووری کوردستان تاقیبکرێتەوە. مەبەستیش ئەوەیە کە کاتی خۆی ئەمریکا بۆ دانانی سنورێک بۆ بڵاوبوونەوەی کۆمۆنیزم لە خوارووی خۆرهەڵاتی ئاسیا پشتگیری لە کوریای باشوور کرد وە لە چوارچێوەی هاوپەیمانیەکی ستراتیژیدا لەگەڵ ئەم وڵاتەدا ئەمریکا بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانی خۆی پاراست و کۆریای خوارووش بوو بە خاوەنی سیستەمێکی ئابووری و دیموکراسی پێشکەوتوو. بەم مانایە لە چوارچێوەی جەنگ لە بەرامبەر کۆمونیزمی جیهانی وە ڕێگرتن لە بڵاوبوونەوەی لە خوارووی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا ئەمریکا لە سیاسەتی (سفر یان 100) ڕەقەمێکی دیکەی هەڵبژارد کە نە سفر بوو وە نەش 100. بەم مانایە رازیبوو بە لەدەستدانی نیوەکەی سەرووی کۆریا بۆ ئەوەی لە بەرامبەریدا کۆریای باشوور بەدەستبێنێ و لەوێشدا هاوکاری بکات بۆ بەرهەمهێنانی سیستمێکی دیموکراتی تیایدا و بەستنی هاوپەیمانیەکی ستراتیژی لەتەکیدا... بۆ ئەوەی شتەکان باشتر روون بکەمەوە، لە حاڵەتی عیراق و باشووری کوردستان، من باوەڕم وایە کە کاتی هاتوە ئەمریکا بگاتە ئەو

قەناعەتەی کە ئیتر مومکن نیە لە عیراقدا سەرکەوتنێکی لە جۆری 100 و کاتی ئەوە هاتوە تا هەموو دەرفەتەکان لە دەست نەچوون ستراتیژی خۆی لە عیراق بگوازێتەوە لە ئەوەی من پێی دەڵێم یەک سیاسەت بۆ دوو حاڵەت بۆ دوو سیاسەت بۆ دوو حاڵەت: واتە مامەلەکردنی کوردستان لە چوارچێوەی سیاسەتێکدا وە مامەڵە کردنی عیراقی عەرەبیش لە چوارچێوەی سیاسەتێکی تەواو جیاوازدا...

لڤین : ئایا ئەگەری ئەوە هەیە کە ئەمریکا پشت لە کورد بکات؟

د. بورهان : بەڵێ ئەوە ئەگەرێکی کراوەیە. من زووتر بۆچوونێکی نزیک لەوەم هەبوو وە بەم پێیەش کورد دەبێ، لە چوارچێوەی هاوپەیمانییەتیدا، ئەوە ئەگەر ئەسلەن هاوپەیمانیەک پر بە مانای وشەی هاوپەیمانی هەبێت، ئەوە بگەیەنێت بە ئەمریکا کە ئێمەی کورد کەم دەسەلاتین و دەورەمان دراوە بە چەند وڵاتێک کە حەزناکەن پێشبکەوین و ئازاد بین وە تەهدیدێکی جیددی ئیسلامی توندڕەو و تیرۆریزمی بە ئایدیۆلۆژیا ئیسلامیمان لەسەرە. بۆیە بەجێهێشتنی ئێمەی کورد لەناو دەریای تیرۆریزم و توندڕەوی ئیسلامی و سیاسەتی ناحەزانەی وڵاتانی داگیرکەری کوردستان خەتەرێکی جدی دەبێت بۆ ئێمە. بە قەناعەتی من دەبێت ئەو مەسەلەیە هەم لە ئاستی ناوخۆی سەرکردایەتی کورد و هەم لە ئاستی دیالۆگی کورد و ئەمریکا بە توندی تەرح بکرێت.

لڤین : دکتۆر ئێمە چۆن دەتوانین سود لە کارەساتەکان وەرگرین و مافەکان بسەنین بەتایبەتی لە هەردوو کارەساتی (هەڵەبجە و ئەنفال)دا؟ واتە چۆن قوربانییەکان زیندوو ڕابگرین و لەئاستی کێشەکەماندا بیانناسێنین؟

د. بورهان : مەسەلەی هەڵەبجە و ئەنفال خاڵێکی گرنگە لە یادەوەری بەکۆمەڵ (زاکیرەی جەماعی) خەڵکی کوردستان وە پێویستە، هەر وەک چۆن لە حاڵەتی میللەتانی تر، ئەو تراژیدیایانە زیندوو رابگیرێن. چونکە وەختێک تۆ مێژووت زیندوو ڕاگرت یانی مێژوو لێرەیە، نەک تەنیا وەک سەرچاوەیەکی مەعریفی، بەڵکو لێرەیە بەو مانایەی کە مێژوو وەک ئامرازێکی سیاسەت بۆ بەڕەوایی کردنی کێشەکەت، بۆئەوەی لە خەڵکی تری باشتر بگەیەنیت کێشەکەت چیە و چۆنە. لە حاڵەتی تراژیدیەکانی هەڵەبجە و ئەنفال زیندوڕاگرتنی ئەم کارەساتانە لە هۆشمەندی سیاسیماندا گرینگی زۆری هەیە بۆ نەوەی ئەمرۆ و نەوەکانی داهاتوو. هەروەک چۆن ئەرمەن کاریان کردووە لەسەر زیندوڕاگرتنی کارەساتی جینۆسایدکردنیان لە ساڵی (1915) هەروەها چۆن جولەکەکان کاریان کردووە لەسەر (هۆلۆکۆست) بۆ شەرعییەتپێدانی دامەزراندنی دەوڵەتیان (ئیسرائیل)، کوردیش پێویستە ئەوە بکات .

لڤین : تۆ لەکۆڕێکتدا قسەت لەوە کرد کە نابێت قوربانیانی ئەنفال و هەڵەبجە بە هاوڵاتی عێراقی لە قەڵەم بدرێن؟ ئەی هاوڵاتی کوێ بن؟

د. بورهان : زۆر ئاسانە کە بڵێین (182) هەزار کورد، ئەو وەختە تۆ کە دەڵێیت (کورد) تۆ ناسنامە کوردییەکەت زەق کردۆتەوە، بەبێ ئەوەی باس بکەیت کە ئەو کوردە ناسنامەیەکی تریشی هەیە، یانی تۆ بەم

قسەیە ناسنامەی عێراقی دەشاریتەوە .پێویست ناکات بڵێین وە بگرە چەوتیەکیشە بڵێین هاوڵاتی عێراقی. بە راستی وەختێک ئینسانی کورد ئەنفال کرا ئەوە دوای ئەوە بوو کە بە پێی بڕیارێکی سیاسی مەرکەزی لە ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش و لە ڕێگەی دەسەڵاتە رەهاکانی عەلی حەسەن مەجیدەوە ئەو کوردانەی کە بڕیار بوو ئەنفال بکرێن لە هەموو مافێکی هاوڵاتیبوون ڕوتکرانەوە. ئەو وەختە تۆ گوناهە ناوی لێ بنێیت هاووڵاتی عێراقی، چونکە ئەگەر هاوڵاتی عێراقی بوانایە ئەنفال نەدەکران. تۆ کە هاووڵاتی هەر دەوڵەتێک بیت مافەکانی هاووڵاتی بوونت پارێزراوە،لە سەرووی هەمووشیانەوە مافی ژیان. بەم مانایە نابێ و ناکرێ بە قوربانیانی هەڵەبجە و ئەنفال بگوترێ هاووڵاتی چوونکە ئەم قوربانیانە لە چوارچێوەی بیرکردنەوە و گوتاری ژینۆساید نەک هەر مافی ژیانیان لێسەندرایەوە بەلکو بە پێی ئەم بیر و گوتارەی ژینۆسایدەی رژێمی بەعس قوربانیانی ئەنفال تەنها و تەنها شایستەی لەناوبردن بوون. بە قەناعەتی من (182) هەزار کورد یا 182 هەزار لە خەڵکی کوردستان تەعبیری گونجاون نەک 182 هەزار عیراقی. هەر نەبێت لە بەڵگەنامە سیاسییەکاندا وە لە بەڵگەنامەیەکی وەکو دەستوور هەرگیزا و هەرگیز (هاوڵاتی عێراقی) دووبارە نەکرێتەوە، بەداخەوە دەسەڵاتدارانی کورد خۆیان لە ڕاگەیاندنی ڕۆژنامەوانیدا، یا لێرە و لەوێ وتارەکانیاندا، ئەو هەڵەیە دەکەن کە دەڵێن سەدام ئەوەندە ژمارەی لە هاونیشتمانیانی خۆی (یا عیراقی) کوشت!! ئاخر ئەوەی ئەنفال کراوە هاونیشتمانی سەدام نەبووە و گەلی ئەو نەبووە، ئەو تەعبیرە تەعبیرێکی غەڵەتە ئەوە گەلی سەدام نەبوو، ئەوە خەڵکانێک بوون خەباتیان لەسەر پێ بوو دژی سەدام و رژێمەکەی .

لڤین : خۆت دەڵێیت عەلی حەسەن مەجید ئەنفالەکانی ڕوتکردەوە لە هاوڵاتی بوون، پێتوانییە تۆش دووبارە بێ مافیان ئەکەیتەوە بەوەی کە دەڵێیت نابێت هاوڵاتی عێراقی بن؟

د. بورهان : نا من ڕوتیاننەکەمەوە. تۆ دەبێت ڕاستییەکە باس بکەیت. من ڕاشکاوانە ئەو بۆچوونەی خۆم گەیاندووە بە، بۆ نموونە، یەکێک لەو سیاسییانەی کە وشەی (هاوڵاتی عێراقی) بەکارهێناوە بۆ قوربانیانی ئەنفال. وەڵامەکەی ئەو ئەوەبوو کە بەڵێ ئیعترازەکەت ڕاستە. بەڵام ئەم سیاسییە پاساوی بۆ بەکارهێنانی چەمکی هاوڵاتی عیراقی ئەوە بوو کە "من لە بەغداد قسەم کردووە ئەگەر لە کوردستان قسەم بکردایە ئەوەم نەدەگوت". بەڕاستی ئەوە خەتەرە، یانی تۆ بە دوو زمان قسە دەکەیت. لە ڕاستیدا بە دوو زمان قسەکردنیش خزمەتی کێشەی ئەنفال و هەڵەبجە ناکات، یانی تۆ لە بەغداد ئەوان بکەیت بە هاونیشتمانی عێراقی و لە کوردستانیش بە جۆرێکی دیکە باسی شتەکان بکەیت. ئەوەی کە من کردوومە، وەکو ئەکادیمییەک، ڕاستییەکانم گێڕاوەتەوە. ئاخر ڕژێم خۆی ئەوانەی ڕوتکردۆتەوە لە هەموو مافێکی هاوڵاتی بوون بۆ ئامادەکردنیان بۆ لەناو بردن. لە راستیدا ئەم رووتکردنەوەیە لە مافی هاوڵاتیبوون سەرەتای پرۆسەی ئەوەی پێیدەڵێن (دیهیومانیزەیشن) کە رێک دەکاتە رووتکرنەوەی قوربانیەکان وەکو مرۆڤ لە هەموو خەسلەتە مرۆییەکانیان، کە ئەمەش بەشێکی زۆر گرینگە لە ئەوەی پێی دەڵێن پرۆسەی ژینۆساید. ئەوەی تۆ دەیکەیت ئێستا کە هەموو مافەکان بگەڕێنیتەوە بۆ قوربانیەکان ئەوە شتێکی ترە و هەوڵێکە جێگای خۆیەتی .گەڕاندنەوەی ئەو مافانە لە رووی یاساییەوە شتێکە بەڵام لە رووی سیاسیەوە و لە خیتابی سیاسیدا هێشتان ئەم مەسەلیە بێ ئیشکالیەت نیە .بەهەر حاڵ بە قەناعەتی من بەکارهێنانی چەمکی (هاونیشتمانی عێراقی) بۆ قوربانیابی ئەنفال و هەلەبجە گوناهێکە بە هەقی ئەو قوربانیانە دەکرێت!